

SOBRE LA SEGONA EDAT DEL BRONZE A CATALUNYA

La primera Edat del Bronze ¿ representa la primera unificació cultural de la Península posterior a l'època neolítica?¹ Així ha estat considerada durant força temps. No obstant, una revisió detallada de tot el que fins ara sabem de la cultura argàrica, que devia ésser l'agent realitzador d'aquest important fenomen, ens fa creure que això no s'esdevingué.

Cal reconèixer que el problema no és pas massa senzill. D'una banda, les excavacions fetes en els llocs decisius per al coneixement de la cultura argàrica, gairebé totes en terres d'Almeria, són velles. Els Siret, els enginyers belgues que les feren, treballaven amb la millor tècnica del seu temps, però molts problemes d'estratigrafia no es plantejaven aleshores amb la cura amb què avui hom intenta de resoldre'ls, i encara que en diverses estacions — el Argar, el Oficio — la unitat evident del material trobat simplifica les qüestions, no s'escau així en totes. Per l'altra, de grans zones peninsulars, arqueològicament, en sabem molt poc. En altres ens basem massa sovint en indicis, i així, com assenyalem després, tenim moltes localitats valencianes classificades com a argàriques a base d'alguna escassa troballa superficial feta durant prospeccions. Llocs excavats, escassíssims.

Però aquest és un problema general, i no pas exclusiu de la segona Edat del Bronze. El que passa és que ací és més greu perquè, al costat de comarques amb indicis vagues, n'hi ha d'altres en les quals la terra

1. Emprem ací la nova terminologia adoptada al Congrés d'Almeria, de 1949, per representacions de totes les escoles arqueològiques peninsulars, és a dir, que entenem per primera Edat del Bronze el període que abans anomenàvem eneolític. La segona Edat del Bronze coincideix amb el fenomen argàric del sud-est de la Península, i és pròpiament la plena Edat del Bronze. Sobre aquesta nomenclatura, vegeu l'article de J. MALUQUER DE MOTES, *Concepto y periodización de la Edad del Bronce Peninsular*, «Ampurias», XI (1949), 191, i la «Crónica del I Congreso Nacional de Arqueología y V del Sudeste. Almería, 1949» (Cartagena 1950).

és muda sobre aquesta època. ¿És poca fortuna en les troballes, o és que per a moltes zones realment fou ben poc important?

Hem intentat d'establir les característiques de la cultura argàrica i la seva distribució geogràfica. El resultat és que visqué en una regió no pas massa extensa, i que no arribà a Catalunya.²

Les característiques de la cultura argàrica, tal com es presenta a través de l'estació tipus de l'Argar, o de les similars de la mateixa comarca, són, bàsicament: la vida semiurbana, en poblats situats en llocs de fàcil defensa, pròxims a terres aptes per al conreu; una economia basada en una forta agricultura i en una metallúrgia important, a base, sobretot, del bronze; la manca de manifestacions religioses; les necròpolis a l'interior dels poblats, en el subsòl de les cambres, amb coexistència de les tombes en cista amb les inhumacions dintre de grans gerres, i on és difícil d'establir distincions socials i jeràrquiques degut a la relativa uniformitat dels objectes que hi han estat dipositats; la ceràmica llisa, de color fosc sovint, sense decoració i amb abundància de perfil carenat, entre la qual es distingeix, per la seva originalitat, la forma de copa.

Doncs bé, aquestes característiques les trobem en un cercle geogràficament poc extens, al sud-est de la Península, que es pot limitar d'una manera esquemàtica al territori que va del riu Segura a l'oest de Sierra Nevada per una banda, i del límit de les terres altes de la *Meseta* al mar per l'altra, comprnent les actuals províncies d'Almeria, Múrcia i Granada (totalment la primera i en gran part les altres dues), així com sectors de les de Jaén i Albacete. Els jaciments que marquen aquesta frontera són els poblats de Sant Antoni d'Oriola,³ Callosa del Segura,⁴ Archena⁵ i Cañaverosa,⁶ pel cantó llevantí, dels quals tenim el coneixement suficient per poder-los incloure sense dubte dintre del món cultura argàric, cosa que no podem afirmar de cap altre situat més al nord,

2. Sobre el mateix tema hem fet dues breus comunicacions: *La delimitación geográfica de la cultura de El Argar*, «Crónica del II Congreso Arqueológico del SE. Albacete 1946» (Cartagena 1947) i *La Península ibérica en la época de El Argar*, en «Crónica del I Congreso Nacional de Arqueología y V del SE.».

3. Col·lecció de treballs del P. Furgus sobre la prehistòria valenciana. «S.I.P.» (València 1937).

4. J. COLOMINAS, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», VIII (1927-31), 61.

5. A. FERNÁNDEZ AVILÉS, *Nota sobre la necròpolis ibèrica de Archena*, «Archivo español de Arte y Arqueología», 50 (Madrid 1943), 115, i J. SAN VALERO y D. FLETCHER, *Primera campaña de excavaciones en el Cabezo del Tío Pío, Archena*, «Informes y Memorias de la Comisaría General de Excavaciones», 13 (Madrid 1947).

6. E. CUADRADO, *El poblado argárico de Cañaverosa*. Colección aneja a «Saitabi», s. 1. núm. 5 (Valencia 1943).

ja que, o bé són llocs no excavats, i sobre els quals, per tant, no és lícit d'especular, o bé no responen a les característiques que acabem d'assenyalar. Seguint la frontera, de la zona argàrica, cap a l'oest, tenim en el límit de la *Meseta* per la banda d'Albacete algunes estacions poc clares per manca d'estudis detallats, i, de Cehegin (d'on procedeix una diadema d'or indubtablement argàrica) hem de passar a l'extrem nord de la província de Granada, a la Puebla de Don Fadrique, on aparegué un conjunt de ceràmica del més pur argarisme.⁷ El macís de la Sagra i les serres de Segura i de Cazorla devien tancar la zona argàrica per aquesta banda. Quesada⁸ pertany probablement a aquesta zona. És també dubtós el límit en la zona minera de Linares, que lògicament cal pensar que fou ocupada per gent que tenien un gran interès per als metalls, i on coneixem una necròpolis que sembla argàrica a través d'unes notícies del segle XVII.⁹ Estem en una zona on manquen, no tan sols les excavacions, sinó àdhuc les prospeccions. Però sembla que no podem dubtar de l'absència de rastres argàrics més a l'oest, ja que mai no han estat assenyalats. Aleshores la línia divisòria va cap al sud, a l'oest de les *vegas* de Baza i de Guadix, que queden incloses dins de la zona argàrica, com demostren diverses troballes inèdites i la important necròpolis del Zalabi d'Esfiliana, no gaire lluny de Guadix,¹⁰ així com la *vega* de Granada, circumdada per una sèrie de jaciments argàrics, dels quals únicament coneixem una mica bé el de Monachil.¹¹ Més a l'occident, una localitat de l'Edat del Bronze que hem pogut estudiar amb relativa calma, Montefrío,¹² demostra l'absència d'elements culturals argàrics. I per la banda de la costa, les troballes més occidentals són les de la Herradura¹³ i l'inseguer poblât de Lentegi.¹⁴

La resta de la Península és evident, per les troballes que fins avui es coneixen, que no experimentà el canvi que dins de l'Edat del Bronze

7. Avui al Museu Arqueològic de Madrid.

8. J. M. DE CARRIAZO, *La cultura de El Argar en el Alto Guadalquivir. Estación de Quesada*. «Memorias de la Sociedad Española de Antropología, Etnología y Prehistoria», IV (1926), 173.

9. J. F. SÁNCHEZ CANTÓN, *Una necròpolis de la primera edad del bronce excavada en el s. XVII*. «Arch. Esp. de Arte y Arqueol.», XIV (1929), 185.

10. M. TARRADELL, *Investigaciones arqueológicas en la provincia de Granada. «Ampurias»*, IX-X (1947-48), 223.

11. ID., i CABRÉ, «Mem. de la Soc. Esp. de Antrop. Etno. y Preh.», I (1942), 32.

12. M. TARRADELL, *La edad del bronce en Montefrío*. «Ampurias» (en premsa).

13. J. EGUARAS, *Un nuevo cementerio argárico*. «Mem. de los Mus. Arq. Prov. de 1943.» (Madrid 1944.)

14. C. MILLÁN, *La estación prehistórica de Lentegi*. «Atlantis», 1936-40, 168.

representa la cultura argàrica. No és fàcil, actualment, de determinar el grau d'influència que la zona argàrica, d'una riquesa cultural i econòmica superior sense cap mena de dubte, exercí sobre la resta dels territoris peninsulars que continuaren vivint, d'una manera general, en el Bronze I. De moltes comarques extenses gairebé no tenim cap notícia. D'altres, molt escasses. Però podem, malgrat tot, entreveure l'existència de dues grans àrees: una de notablement influïda per la cultura argàrica, amb poblats i tipus metàl·lics i ceràmics pròxims als argàrics, i l'altra molt allunyada del món argàric, on continuà la vida en coves i amb metallúrgia molt pobra, a base sobretot de coure. Com és lògic, la proximitat cultural de la primera d'aquestes zones, en la qual la influència argàrica és ben notòria, va lligada també a la proximitat geogràfica al cercle del sud-est. Així la zona d'influència argàrica comprèn València, el sud-est de la *Meseta* (l'actual Albacete) i l'Andalusia central i occidental, mentre que Catalunya, amb els territoris del centre i del nord peninsular, és la zona on el Bronze I perdurà amb més força. El cas de Portugal, sobretot pel que fa a la part central i meridional, és poc clar, però ens inclinem a creure que els elements del primer Bronze, que foren tan rics, dominen sobre la influència argàrica. El cas de Mallorca presenta característiques especials, al marge del tema d'aquestes notes.

A València, els jaciments que han estat considerats argàrics són molt abundants. Cal dir, però, que de la majoria no tenim més que notícies molt vagues, i que l'atribució es basa només en la troballa de ceràmica llisa, amb algun perfil carenat, tipus de perfil que no és pas exclusivament argàric, com massa sovint se suposa. Sobre aquestes estacions no és possible, doncs, de discutir. Un fet més concret és l'aparició d'alabardes en diversos llocs del País Valencià (Cabanes, la *Atalayuela*, Llosa del Bisbe). Però són troballes soltes, que per elles mateixes no demostren l'existència d'una cultura i que, sense altres dades que les vinguin a completar, són més aviat indici d'una influència comercial del sud, que imposa els seus tipus d'armes. Un element més important d'aproximació és l'existència de vida semiurbana, de poblats, en bona part del territori valencià durant la II Edat del Bronze, dels quals tres han estat excavats — Mas de Manent¹⁵ i la Mola Alta de

15. J. PONSSELL, *Excavaciones en la finca Mas de Menente*. «Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades», Madrid 1936, Memoria 78; i F. PONSSELL-PERICOT. «Archivo de Prehistoria Levantina», I (1928).

Serelles,¹⁶ als voltants d'Alcoi, i Torrent,¹⁷ prop de la ciutat de València. Doncs bé, els materials són ben lluny d'ésser argàrics. Manquen les típiques necròpolis a l'interior dels poblats i els enterraments en gerra. El metall és molt pobre i la tipologia s'aparta de la normal argàrica, sobretot a Torrent. I en canvi, és difícil, sobretot pels poblats d'Alcoi, no creure en una cronologia del Bronze II. Doncs bé, creiem que el Bronze I valencià fou prou ric perquè l'existència de vida semiurbana no calgui atribuir-la a influència argàrica; és més probable que existissin ja poblats en aquesta època, com passa a tot el sud de la Península.

El cas de la Catalunya estricta és ben diferent. Malgrat que les nostres comarques no estan pas, en general, mal explorades pel que fa a l'arqueologia, és important d'observar que no s'ha trobat fins ara cap poblat anterior a l'època de les invasions indoeuropees. El fet que els possibles materials argàrics, els que fins ara s'han considerat així, es trobin en les coves del cercle tarragoní per una banda, i en dòlmens de la Catalunya vella, per l'altra, és una clara indicació que en la II Edat del Bronze no va haver-hi un canvi cultural important. Vida en coves i monuments megalítics són supervivències del Bronze I i de cultures més antigues.¹⁸

Un cas ben característic és el de la petita explotació de mineral de coure de Ríuer. Les peces metàl·liques són ben pròximes a les argàriques, de manera que la data creiem que no és pas discutible; però, en canvi, la ceràmica pertany absolutament a un món que no té res a veure amb l'argàric del sud-est.¹⁹ Fins ara l'única troballa que presenta un enllaç directe amb el sud és una descoberta molt recent: un enterrament, en urna, d'un infant, prop del Masnou, en una cova artificial excavada en el sauló.²⁰ Però la data és incerta. L'olla ovoide, de fons convex i boca ampla, més aviat sembla emparentar-se amb la ceràmica almeriana que amb la pròpiament argàrica. És una llàstima

16. E. BOTELLA, *Excavaciones en la Mola Alta de Serelles*. «Junta Sup. de Exc. y Ant.», Mems. 79 i 94.

17. Els materials, inèdits, al Museu de Prehistòria de la Diputació de València.

18. Per les estacions catalanes considerades argàriques, vegeu BOSCH GIMPERA, *Etnologia de la Península Ibèrica* (Barcelona 1932), 167, i també, BOSCH, *Prehistoria Catalana* (Barcelona 1919).

19. J. SERRA VILARÓ, *Mina i fundició d'aram del primer període del bronze a Ríuer*. «Annari de l'Institut d'Estudis Catalans», VI (1915-20), 535.

20. J. MALUQUER DE MOTES, *Cripta sepulcral de la Urbanización Mar y Montaña de Alella*. «Ampurias», IX-X (1947-1948), 269.

que aquesta estació no s'hagi pogut estudiar com caldria, però el fet és que, pel que n'hem pogut conèixer, no contradiu la nostra teoria, que, per altra banda, coincideix amb les observacions fetes als voltants de Narbona per Heléna, i publicades en el seu llibre *Les origines de Narbonne*. La inexistència d'una cultura peculiar del Bronze II en aquesta regió és, segons el criteri nostre, paral·lela a la seva inexistència a Catalunya.

Cal, doncs, al nostre entendre, abandonar la idea d'una unificació cultural peninsular realitzada pel món argàric. La riquesa i la plenitud que aquest món representa — sigui, com pensa Bosch i Gimpera, un renaixement del vell fons almerià, aprofitant la decadència de la brillant fase dolmènico-campaniforme, evidentment forastera ; sigui deguda a un agent colonitzador de fora de la Península a la recerca de riqueses minerals — no ultrapassaren una regió relativament poc extensa, que té, per altra banda, i encara avui, una fesomia geogràfica i humana ben pròpia. La resta de la Península es mantingué al marge, però acceptà, això sí, com és lògic, algun tipus industrial. I no cal dir, Catalunya. Caldrà entrar en una fase més avançada, la de les primeres invasions indoeuropees, que generalment designem com a celtes, perquè la cultura i l'ètnica de Catalunya manifestin un canvi remarcable.

MIQUEL TARRADELL

Societat Catalana d'Estudis Històrics, Barcelona.